

KIRÂAT İLMİ VE TARİKLER*

Doç. Dr. Yavuz FIRAT
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yavuzfirat24@gmail.com

Öz

Kur'ân-ı Kerim Hz. Muhammed (a.s)'a vahiy yoluyla indirilmiş son ilahî kitaptır. Arap toplumunun kullandığı dil dikkate alınarak, okunuşu kolaylaştırılmış ve bazı lafızlarının kendilerine özgün okunuşlarıyla bir hususiyet kazanmıştır. Mutlak olarak Kur'ân-ı Kerim okumayı ifade eden kavramlar olduğu gibi, okuma biçimlerinin isnad edildiği kimseler (imamlar/râvîler) ve onların okuyuş şekillerinin ifade edildiği kavramlar da vardır. Zaman içerisinde imamlar ve râvîlerine isnad edilen bu okuma keyfiyetleriyle alakalı yöntemler doğmuş olup nihayetinde İstanbul tarîki, Mısır Tarîki gibi ekoller, sözünü ettiğimiz okuma keyfiyetlerinin takdim tehiri ile ilgili usulleri ortaya koymaktadırlar. Bir sistem içerisinde eda edilen tüm okuma biçimleri, sonuçta Hz. Peygamber (a.s)'a dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kirâat, Rivayet, Tarîk, Sened.

SCIENCE OF RECITATION AND WAYS OF IT

Abstract

The Qur'an is the final divine book sent down to the Prophet Muhammad (pbuh) through revelation. The language used by the Arab society was taken into consideration thus its recitation was rendered easy also it gained peculiarity by unique recitation of its certain wording. As there are expressions which specifically denote recitation of the Qur'an, there are also expressions denoting persons (imâms/narrators) to whom certain way of recitation is attributed or denoting the style of their recitation. Naturally in time new methods came into existence vis a vis the manner of recitation of those imâms and narrators. At the end scholls such as Way of Istanbul, Way of Cairo put down methods related to taking forward or delaying (taqdîm/ta'hîr) of the recitation manners. All recitation forms executed in this system at the end goes back to the Prophet Muhammad (pbuh).

Key words: Recitation, Narration, Way, Ascription.

GİRİŞ

Allah Teâlâ son kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Muhammed (a.s.)'a indirmiştir. Allah tarafından insanlığa kitapların gönderilmesi büyük bir rahmettir. Kitapların ne dediğinin/ne demek istediğinin anlaşılıp yaşanması yanında bir de okunuş keyfiyetleri vardır. Bu gerçeği en azından Kur'ân-ı Kerim örneğine bakarak söylemek mümkündür. Kur'ân-ı Kerim öncelikle kendisine öğretildiği üzere Hz. Peygamber (a.s.) tarafından okunmuş ve bu keyfiyet O'nun arkadaşları olan sahabeye de öğretilmiştir. Varlığı itibariyle rahmet olan Kur'ân, okunuşu itibariyle de böyle olsun diye Arap toplumunun kullandığı dil dikkate alınarak kolaylaştırılmıştır. Bu sebeple Kur'ân, farklı Arap dili ve lehçeleriyle nazil olmuş ve Hz. Peygamber (a.s.)'de onlara bu şekilde okunmuş ve okutmuştur. Sonra bu okuyuşların çoğu “son arza/arza-i ahîre” de kaldırılmıştır.¹ Bu hususta Kur'ân-ın okunmasını kolaylaştırmayı tevâtür derecesinde ifade eden “ahrufi seb'a”/ “yedi harf” hadisleri çok meşhurdur.² Bu makalede kısaca biz, “ahrufi seb'a”dan bir cüz/parça olan kırâatin ve bunların nakli anlamına gelen rivayet ve tarîk terimlerinin kullanımına, ve daha sonra sistemleşerek ekoller oluşturduğuna değinmeye çalışacağız. Giriş kısmında özellikle bu üç kavram üzerinde durulacaktır.

Kaynakların vurguladığına göre Hz. Peygamber (a.s.)'den kırâat ve rivâyetiyle Kur'ân-ı öğrenen sahabe, onda her hangi bir değişikliğe gitmemiş, her cümlesine, kelimesine ve hatta harfine oldukça özen göstermiş ve kendilerinden sonraki tabiûn nesline o şekilde nakletmiştir.³

Tabiûn ve onları takip edenlerden bir grup, hayatlarını adeta Kur'ân-ın zabt, öğretim ve nakline adanmış ve bunların içinden kırâatlarına uyulan ve usulleri

* Bu makale, Osmanlı kırâat alimi Muhammed Emin Efendi'nin (vef: M.1858) Umdetu'l-Hullân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân isimli eserinin 4. sahifesinde geçen ve tarihi süreçte nihayet İstanbul tarîki, Mısır tarîki adları ile anılan iki tarîkin özellikleri ve birbirinden farkı ile alakalı kısmın açıklımından oluşmaktadır. Haliyle meseleyi bu iki tarîkin özelliklerine getirebilmek ve geçmiş süreçle oluşabilecek kopukluğu önlemek amacıyla kırâat ilminin tarihi süreçteki gelişimine kısa da olsa yer verilmiştir. Makale özellikle kırâat ilmine ilgi duyan öğrencilerin isteği ve bir de İstanbul tarîki ifadesinden İstanbul hafızlarının okuyuş tarzı, Mısır tarîkinden de Mısır hafızlarının okuyuş tarzını anlayan kimselerin yanlış kullanımı üzerine kaleme alınmıştır. Dolayısıyla makale konuyla ilgili bir iddia ve ispatı ele almamaktadır. Sadece tarihi süreçte oluşmuş İstanbul ve Mısır tarîkleriyle ilgili adı geçen kaynaktaki öz bilgileri açarak örnekle anlatımlardan ibarettir. Anlatım bir makale çerçevesinde gerçekleştiğinden tüm detaylara da girememiştir.

¹ Nasr, Atiyye Kâbil, *Çâyetu'l- Mu'rid fî İlmî'l-Tecvîd*, Kahire 2000, s. 28.

² Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire Ebî Abdillâh, *Sahîhu'l- Buhârî*, Fedâilu'l- Kur'ân, 5: Müslim, Müslim b. Haccâc el- Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, K. Salâti'l- Müsâfirin ve Kasriha 48; Nesâi, Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Bahr b. Dînâr; *Sünenü'n-Nesai*, İttitâh 37. “Ahrufi seb'a” ifadesinin kırâat ve tefsir usulü kitaplarında pek çok yorumları yapılmıştır. Mesela, İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed- Dimeşkî, *en- Neşr fî'l- Kırâati'l-Aşr*, (Tashih: Ali Muhammed ed-Dabba'), Kahire ts, 1/19 vd; Abdulmecid Okçu, *Kur'ân ve Kırâat*, (İbn Cezerî'nin *en- Neşr fî'l- Kırâati'l-Aşr* isimli eserinin 1. cildinin 1- 57. sahifeye kadar tercümesi), Erzurum 2001, s. 68 vd; Ayrıca bu ifadenin yeni bir değerlendirmesi için bak: Yusuf Alemdar, *Kırâatların Ortaya Çıkış Meselesine Yeni Bir Bakış*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt VIII/2, s. 146. Aralık 2004.

³ Hz. Peygamber (a.s.)'dan kırâat rivayet ettikleri (yani Kur'ân öğretiminde buldukları) tespit edilen ashab için bak; İbn Cezerî, *age*, 1/ 6.

benimsenen “imam” kişiler ortaya çıkmıştır. Okuma eylemini ifade eden “kırâat” kelimesi bu kimselerin okuyuşuna nispet edilmeye başlamıştır. Falancanın kırâatı böyle, falancaninki de şöyle denmiştir. Elbetteki kırâatın imamlara nispet edilmesi ile, bunların kendilerinin uydurarak ibda’ ettiği bir kırâat şekli değil, Hz. Peygamber’den gelen kırâata bağlılık ve onun devamı mahiyetinde olan bir kırâat/okuma biçimi anlaşılmalıdır.⁴

A. KİRÂAT İLMİ TEDVİN VE TASNİFİ

Kırâat ilmi tam olarak ortaya konulup bu ilme dair eserler yazılincaya kadar hafızlar ve kırâat bilgileri bu kırâatları fasılasız olarak birbirinden nakletmişler ve nihayet doğuda ve Endülüs’te bu ilim nesiller tarafından nakledilmiştir.⁵

Bu gelişme sonrasında Kur’ân öğretim işi kırâatte imam kişilerin okuma biçimleriyle devam etmiştir. Böylece sözü edilen zevatın kırâatlarının zabtını ve sened silsilesini ele alan kitaplar telif edilmeye ve kırâat ilmi tedvin edilmeye başlanmıştır. Bu ilimde ilk kitap telif eden kişi, hicri 3. asırda yaşamış Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellam (vef: H. 224)’dır. Yine Hafs b. Ömer ed-Dûrî (vef: H. 246) kırâatla ilgili kitap telif edenler arasındadır. Müslümanlar bu büyük zatların kırâatlarının (okuyuşlarının) tevatüründe icma etmiş ve bunların kırâatlarını gelecek nesillere aktarmışlardır. Sözüünü ettiğimiz bu zevat, kırâatte imam olan 10 kurra’dır.⁶

Bunu biraz daha açabiliriz: Amirîlerin azatlılarından olan İbn Mücahid (vef: H. 324), Dâniya ve Endülüs’ün doğusundaki adaların emiri olunca, idaresindeki bu bölgede kırâat ilmi revaç bulmuştur. Kırâat bilgini olan Ebubekir b. Mücahid el-Bağdadî 10 kurra’nın kırâatleri de dahil kırâatler içerisinde 7 kırâatı seçen ve ‘bunlar dışında kalanları şaz’⁷ olarak gören zattir. Bu zatın kırâatları topladığı “Kitabu’s-Seb’a” isimli eseri çok meşhurdur. Ebu Amr Osman b. Saïd ed-Dânî (vef: H. 444) dahi İbn Mücahid’in emirliği çağında yetişmiş, 7 kırâatı seçim konusunda onu takip etmiş ve kırâat ilminde uzman olmuştur. Bu ilimdeki üstünlüğünden dolayı, kırâat ilmi senet ve isnatlarla ondan rivayet edilmiştir. Zira bu zat “et-Teysîr” isimli kitabını yazmış ve yedi kurranın her biri için iki râvî belirlemiştir. Kırâat konusunda bu iki alimin konumu büyüktür ve ümmet bu iki alimin seçimini kabulde ittifak halindedir. Böylece ümmet bu yedi kişinin kırâatının tevatürü konusunda ittifak olduğuna itibar etmiştir.⁸

⁴ el- Kâdî, Abdulfettâh, *Târihu'l- Kurra'i'l- Aşereh*, (Talik eden, Seyyid Mansûr Ahmed), Mısır 2002, s. 9.

⁵ İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Beyrut ts, s. 783.

⁶ Abdulfettâh el- Kâdî, *age*, s. 10.

⁷ Şaz kırâat demek, lügat itibarıyla bir okuma formu olarak tek başına kalan, alimlerin üzerinde birleştikleri kırâat biçimlerinin dışında bir okuma biçimi demektir. Ya da, senedi sahih olmayan yahut Hz. Osman mushafının hattına uymayan veya Arapçada böyle bir şekli bulunmayan okuma biçimi demektir. Bkz: Sehavî, Alemuddîn Ali b. Muhammed, *Cemâlu'l- Kura ve Kemâlu'l- Ekrrâ*, (Tahkik, Mervan el- Atiyye, Muhsin Ferabe), Beyrut 1997, s. 322; Âlu İsmail, Nebîl b. Muhammed İbrahim, *İlmu'l-Kirâat*, Riyad 2000, s. 44.

⁸ el- Muhtar, Muhammed, *Târihu'l-Kirâat fi'l-Mesrig ve'l- Meğrib*, 2001, s. 59.

Daha sonra Dâni'nin çağına yakın yine Endülüs'te Şatibe ahalisinden Ebu Kasım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî (vef: H. 590) yetmişmiştir. Dâni'nin kitabını özetleyip ezberlemeyi temin için eserini 1173 beyit halinde nazım olarak "Hırzu'l-Emânî ve Vechu't- Tehânî" ismi ile yazan hicri 6. asır kırâat alimlerinden eş-Şâtîbî'de bu alanda önemli bir şahsiyettir. Eserinde kırâat ustalarının adlarına EBCED (الجدد) harfleriyle işaret ederek kırâat ilminin bütün kaidelerini bu manzumesinde toplamıştır. Afrika ve Endülüs başta olmak üzere bütün İslam aleminde kırâat meclislerinde bu eser çok meşhur olmuştur.⁹

Kırâat ilminde eser yazan bu son üç alim eserlerinde özellikle 7 kırâat'e yer vermişlerdir. Hicri 9. asırda yaşamış ünlü bilgin İbn Cezerî ise, sanki bu ilmin öğretim ve neşri için hizmete özel bir kimse gibidir. Kırâat ilminde pek çok eser veren bu zat, yedi kırâatı ona tamamlayan eserleriyle meşhurdur. Başlangıçtan İbn Cezerî'ye kadar pek çok alim gerek yedi ve gerekse on kırâate dair eser vermesine rağmen, adını andığımız bu zatlar kırâat ilminde özel isimler olmuşlar, kırâat ilmi daha çok bunların eserleriyle bilinmiş ve tedris edilmiştir.¹⁰

İbn Cezerî gibi, kâri ve usulcülerin cumhuru yedi kırâatın dışında kalan üç kırâatın sıhhati üzerinde de ittifak etmişlerdir. Çünkü bu üç kişinin diğer yedi kurra ile ilgileri vardır. Mesela Ebu Cafer, İmam Nafi'in şeyhlerindendir. Şeyh Yakub, Ebû Amr b. el-Alâ'nın tabilerindendir. Halef el- Aşir ise İmam Hamza'nın râvîlerindendir. Bu sebeple Abdulvehhab es-Sübkî (vef: 771), on kırâattan her birinin kırâatının mütevâtir ve zarureten din itibarıyla malum olduğu konusunda fetva vermiş, bunların Hz. Peygamber (as)'a indiğini bu konuda cahil olandan başkasının kibirlenmeyeceğini ifade etmiştir. Bu hükmü es-Sübkî, İbn Cezerî'nin kendisine yazdığı mektubuna cevabında vermiştir.¹¹

İmamlar "Kırâatın tabi olunan bir sünnet" olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Yani bu sözün anlamı, kırâatı, sonraki öncekinden ya da halefi selefinden alır demektir. Bununla onlar, kırâatın terim olarak (Kur'ân lafızlarının okunma keyfiyeti olarak) kullandığı anlamının dışında başka şeye delalet etmediğini söylemek istemişlerdir.¹²

"Kırâat" le okunan şey kastedilmektedir. Makru, /kırâat olunan demektir. Kırâat olunan ise Kur'ân'dır. Bu manadaki kırâat ise, her öğrencinin öğretmeninden Kur'ân'dan öğrendiği şeyler demektir. Bu durum sahabenin Hz. Peygamber'den, birbirlerinden, tabiinin sahabeden ve onların (tabiinin) da birbirlerinden öğrendiklerini ifade eder. Hz. Peygamber (a.s)'den Kur'ân konusunda birinin öğrendiği diğerinin öğrendiğinden farklı olduğunda, ona falanca sahabenin kırâatı denirdi. Bunlar Kur'ân-ın tümünü ezberlememiş olsalar bile,

⁹ İbn Haldun, *age*, s. 783-784.

¹⁰ el-Endülüsî, Ebî Abdîllah Muhammed b. Şureyh el- Endülüsî, *el- Kâfi fî Kırâati's- Seb'*, (tah, Ahmed Mahmud Abdussemi' eş- Şafîf), Beyrut ts, s.16; el- Hafeyân, Ahmed Mahmud Abdussemi', *Eşheru'l- Mustalehât*, Beyrut 2001, s. 35-36.

¹¹ es-Subkî, Abdulvehhâb b. Ali b. Abdulkâfi es- Subkî, *Men'ul-Mevâni' an Cem'il- Cevâmi'*, (tah: Dr. Said b. Ali Muhammed el- Humeyrî). Beyrut 1990, s. 350 vd; İbn Cezerî, *age*, I/44-45; el- Muhtar, *age*, s. 61.

¹² Ca'berî, İbrahim b. Ömer, *Kenzu'l-Meâni fî Şerhi Hirzi'l- Emâni ve Vechi't-Tehâni*, (tah: Ahmed el-Yezîdî, S. Arabistan 1998, I/ 241.

böyle denirdi. Kırâat kavramı sahabeden sonra gelen kimselere nispetle Kur'ân-ın tümünü ezberleyen kimseler hakkında yayılıp kullanılmaya başlamasıyla onlara da nispet edilir olmuştur.¹³ Buna göre kırâ'ât, vahiy lafızlarının farklı vecihlerini (okuma şekillerini), Kur'ân kelimelerinin şeddeli şeddesiz eda keyfiyetlerinin tümünü nakledenlerine dayandıran ilim olarak tarif edilmiştir.¹⁴

Dolayısıyla kırâat ilminde imam olan zatın okuyuşuna nispetle "kırâat", imamın okuyuşunu gerek kendisinden öğrenerek, gerekse onu görmeden nakletme anlamında râvîye nispetle "rivayet", râvînin okuyuşunu da ona râvî olan kimsenin rivayet etmesi anlamında "tarîk" terimleri kullanılan önemli istilâhlar olmuşlardır. Rivayet konusunda kurra olan zata düşen görev onu nakletmekten başka birşey değildir. Menşei itibariyle gerek rivayet ve gerekse tarîklerin kaynağı vahiydir.¹⁵ Ancak okuyuşları (kırâati) farklı tabakadaki kimselere nispet açısından zamanla böyle bir ayırımı gidilmiş, imam, râvîsi ve râvînin râvîsine nispetle; kırâat, rivayet ve tarîk kavramları kullanılmıştır.

On kırâat imamından her birinin ikişer râvîsi bulunmaktadır.¹⁶ Yirmi râvî için de pek çok tarîk mevcuttur. Bunların kuvvet dereceleri farklıdır. İbn Cezerî,

¹³ Ca'berî, *age*, I/242.

¹⁴ el- Endülüsî, *age*, s. 9; Muhaysın, Muhammed Salim, *el-Muğni fî Tevcihi'l-Kırâ'âti'l- Aşri'l-Mütevâtireh*, Beyrut 1993, I/45;

¹⁵ Âlu İsmail, *age*, s. 29.

¹⁶ İmam ve râvîlerinin rumuzlandırılması farklı biçimlerde olmakla birlikte, meşhur şekliyle Ebced Alfabeti'nin harflerine göre yapılmıştır. İmam Şatîbî, yedi kurra ve her birinin iki râvîsini bu alfabenin harflerine göre ve bir sıra ile şu şekilde rumuzlandırmıştır. Alfabenin başından sonuna doğru önce 3 harf alınarak ilk harf imam kişiyi diğer iki harf ise râvîlerini göstermektedir. Buna göre; (حج) harflerinden

I. (ح) İmam Nafi' el- Medeni'yi (vef: H.169),

1. (ب) harfi ilk râvî Kâlûn'u (vef: H. 220),

2. (ج) harfi ise ikinci râvî Verş'i (vef: H.197) göstermektedir.

(د) Burada alfabeğe göre He harfinden sonra gelen Vav harfi değerlendirilmemiştir. Buna göre,

II. (د) harfi İmam İbn Kesîr el-Mekki'yi (vef: H. 120),

1. (أ) harfi birinci râvî Bezzî'yi (vef: H. 250),

2. (ج) harfi ise ikinci râvî Künbul'ü (vef: H.280) göstermektedir.

(هـ) Bu harflerden ilk harf,

III. (ح) İmam Ebû Amr el- Basri'yi (vef: 154),

1. (ط) birinci râvî Dûri' yi (vef: 248),

2. (ع) ise ikinci râvî Sûsi'yi (vef: H. 202) göstermektedir.

(م) Bunlardan ilk harf,

IV. (ك) İmam İbn Amir eş-Şâmî'yi (vef: 218),

1. (د) harfi birinci râvî Hişam'ı (vef: H. 245),

2. (م) harfi ise İbn Zekvân'ı (vef: H. 242) göstermektedir.

(نصع) Bunlardan ilk harf,

V. (ن) İmam Asım el-Kûfi'yi (vef: H. 127),

1. (ص) harfi birinci râvî Ebu Bekir Şube'yi (vef: H. 194),

2. (ع) harfi ise ikinci râvî Hafs'ı (vef: H. 190) göstermektedir.

(فضوق) Bunlardan ilk harf,

VI. (ف) İmam Hamza el-Kûfi'yi (vef: H. 156),

şiiir şeklinde yazdığı “Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l- Aşr” isimli eserinde bunların kuvvetli ve zayıf olanını seçmiş ve neticede her râvî için iki tarîk, her tarîk için de yine iki tarîk belirlemiştir.¹⁷ Bu belirleme bir anlamda “eda” konusunda kırâat vecihlerinin uygulanış sistemini de göstermektedir. Zira râvîlere göre kırâat vecihlerinin uygulaması farklı olabilmektedir. Şimdi bu hususlara temas etmek istiyoruz.

B. KİRÂAT İLMİNDE TARİKLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Tarîk, lügatte yol manasına gelmektedir. Kırâat ilminde ise, zaman itibarıyla her ne kadar aşağı sıralarda yer alsın da, “râvî” adı ile anılan kişi ya da kişilerden rivayette bulunan kimselere nispet edilen okuyuşlara tarîk adı verilmektedir. Bu ifadeye dikkat edilirse burada râvîden rivayet eden ikinci, üçüncü vs. durumundaki râvîler ve bunların rivayet ettikleri (okunan) şey de tarîk olarak kabul edilmektedir. Kırâat, rivayet ve tarîkleri belirleme anlamında bir örnek verecek olursak, mesela iki sûre arasındaki bismelenin okunması hususu İmam İbn Kesîr'in kırâatıdır. İmam Nafi'den onun birinci râvîsi Kâlfîn'un rivayetidir. İmam Nafi'in ikinci râvîsi Verş'ten rivayetle Ezrak'ın tarîkidir. Buna göre iki sûre arasında besmele okumanın aslı İbn Kesîr'e göre direkt olarak ondan gelen bir kırâattır. İmam Nafi'in birinci râvîsine göre râvîden gelen bir rivayettir. İmam Nafi'in ikinci râvîsi Verş'e göre ise onun râvîsi Eznak'ten gelen bir tarîktir. Burada

-
1. (ض) harfi birinci râvî Halef'i (vef: H. 229),
 2. (ق) harfi ise ikinci râvî Hallâd'ı (vef: H. 289) göstermektedir.

(رست) Bunlardan ilk harf,

VII. (ج) İmam Kisâi el- Kûfî'yi (vef: H. 189),

1. (س) harfi ise birinci râvî Ebu'l-Hâris'i (vef: H. 240),

2. (ت) harf ise ikinci râvî Hafs ed-Dûrî'yi (vef: H. 250) göstermektedir.

(Bak: Abdulfettâh el- Kâdî, *el-Vâfi fi Şerhi's-Şâtibiyyeti fi'l- Kırâati's-Seb*, Cidde 1999, s. 397).

Yedi kırâatı 10 kırâata tamamlayan üç imamın rumuzları ise, Hamdullah Hayreddin Efendi'nin (vef: H. 960/1552'den sonra) “Fuyûzu'l- İtkân” isimli eserinin rumuzlarına göre verilmektedir.

Buna göre,

VIII. (جع) rumuzuyla, Ebû Cafer el- Medenî (vef: H. 130),

1. (عى) rumuzuyla, birinci râvî İsa b. Verdân (vef: H. 160),

2. (جم) rumuzuyla ikinci râvî Süleyman b. Cemmâz (vef: H. 170) gösterilmiştir.

IX. (يع) rumuzuyla Şeyh Yakub el- Basrî (vef: H. 205),

1. (يس) rumuzuyla birinci râvî Ruveys (vef: H. 238),

2. (حه) rumuzuyla ikinci râvî Ravh (vef: H. 235) gösterilmektedir.

X. (خل) rumuzuyla Halefî'l- Âşir el- Bağdadî (vef: H. 229),

1. (سج) rumuzuyla birinci râvî İshak (vef: H. 286),

2. (سه) rumuzuyla ikinci râvî İdris (vef: H. 292) gösterilmektedir.

(Bak: Pâluvî, Hamid b. Abdulfettâh, *Zübedetu'lrfân fi Vucûhi'l-Kur'ân*, İstanbul ts, s. 5).

¹⁷ İbn Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, (tah: Muhammed Temim ez- Zu'bî), Medine 1414, s. 32-33.

şahıs olarak Verş'in râvîsi Ezrak tarîk olduğu gibi bu kanalla iki sûre arasında besmele okumak da bir tarîk veya tarîk türünüdür denilebilir.¹⁸

Kastalânî (vef: H. 923/ 1517) bu hususu izahla ilgili şu bilgileri vermektedir.

“Kırâattaki ihtilaf/hilaf, ya imama ya râvîsine yahut da râvîlerin râvîsine ait olur. İhtilaf tamamen imama ait olursa (yani bütün rivayet ve tarîkler imamda nihayet bulursa) bu kırâattır. Eğer ihtilaf imamın râvîsine ait olursa buna da rivayet denmektedir. Şayet ihtilaf râvîlerden sonra aşağıya doğru daha sonraki şahıslardan birine ait olursa buna da tarîk denmektedir.”¹⁹

Bütün bunlar kırâat ilminde bir sistem ve usûlün varlığını ortaya koymaktadır. Kırâat ilminde imamların elbette öğrenerek aldıkları ve yine öğreterek naklettikleri usulleri mevcuttur. Bu usuller imamların râvîleri veya râvîlerin râvîleri yoluyla nakledilmiş ve nihayet tedvin döneminde telif edilen kitaplarda kayıtlı hale getirilmiştir. Herkes öğrendiğini rivayet ettiği için rivayetler birbirinin aynı olmamış ve rivayet edenlere göre farklılık arz etmiştir. Bütün bu farklılıklar kırâatte bir tarîki yani bir yöntemi ve eda usulünü beraberinde getirmiştir. Mesela kırâatı eda ederken birinin öne aldığı bir vechi (şekil/okuma keyfiyeti) ni diğeri sonraya bırakabilmiştir. Bu da zamanla şu tarîkin veya bu tarîkin özellikleri olarak anılmaya başlamıştır. Kırâat ilminde her ne kadar tarîkler; tarz, sayı, kitap/ şahıs ve belgeler bakımından çeşitlendirilmiş olsa da, biz daha çok sayı ve belde adlarını kullanıp bunların sistemlerinden bahsedeceğiz.

I. SAYILARI BAKIMINDAN KIRÂATLAR

a. Kırâatı Seb'a/ Seb'a Tarîkî

Kırâat ehline göre, seb'a tarîki denildiği zaman, İmam Ebu Amr ed-Dânî'nin “Kitabu't-Teysîr” isimli eseri ile, İmam Şatıbî'nin “Hurzu'l-Emânî” ismi ile bilinen Kasîde-i Lâmiye'sinin içerikleri anlaşılacaktır.²⁰ Yedi kırâat olarak bilinen meşhur yedi kurrâ'nın kırâatları pek çok kitabın yanı sıra bu iki yazarın anılan kitaplarında toplanmış, birbirinin devamı sayılan bu iki kitap diğer kitaplara göre daha muteber kabul edilip meşhur olmuştur. Haliyle yedi kırâatın okutulmasında bu iki kitap tedris kaynağı olmuştur.

b. Kırâatı Aşere/ Aşere Tarîkî

Aşere tarîki ise yedi imamın kırâatı ile birlikte, Ebû Cafer, Şeyh Yakub ve Halef'in kırâatlarını içeren İbn Cezerî'nin “Tahbîr” isimli eseriyle “Dürre” diye

¹⁸ el- Hafeyan, *age*, s. 156.

¹⁹ Kastalânî, İmam Şihâbuddîn, *Letâifu'l- İşârât li Funûni'l- Kırâ'ât*, (tah: Amir Seyyid Osman, Abdussabûr Şahin), Kahire 1972, s. 338; Tetik, Necati, *Kırâat İlminin Talimi*, İstanbul 1990, s. 126; Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, İstanbul 1997, s. 128.

²⁰ Emin Efendi, Muhammed, *Umdetu'l-Hullân fi İzâhi Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul 1287 Hicri, s. 4; Hilmi, Ahmed, *Sıratı Müttekim Dergisi*, sayı 148, VI/275.

bilinen el-Kasîdetü'l-Lâmiyye'sinin içeriklerinden kinayedir. Böylece bu iki kitapla kırâatler yedi'den on'a tamamlanmış olmaktadır.²¹

Bunların dışında bir de Takrîb Tarîkı vardır. Bu tarîkte on imamın râvîlerinin râvîleriyle onların râvîleri arasında duyulmuş olan farklı vecihler okunmaktadır.²²

İslam beldelerinde gerek seb'a ve aşere ve gerekse takrib tarîkinde kırâat vecihlerinin cem'i ve tertibi (toplanması ve düzeni) hakkında kabule şayan iki tarîk oluşmuştur. Şimdi bunlara temas etmek istiyoruz.

II. BELDELERE NİSPETİ BAKIMINDAN KIRÂATLAR

Beldelere nispeti açısından iki tarîk meşhur olmuş olup her iki tarîkin de kârîlerce açıklanmış usulleri bulunmaktadır.²³ Bunlardan ilki İstanbul tarîkidir.

a. İstanbul Tarîkı

Mütেকaddimun alimleri arasında İstanbul tarîkı takip edildiği kitaba nispetle ilk tarîk olarak Teysîr tarîkı diye meşhur olmuştur.

Teysîr tarîkinde usule gelince, tedriste "Teysîr" ve "Tahbîr" isimli eserlerin asıl kabul edilerek "Şatıbiyye" ve "Dürre" isimli eserler bunlara ilave edilmektedir. Bu tarîk hicri 1000'li yıllardan sonra İstanbul tarîkı diye meşhur olmuştur.

Bu tarîkin İstanbul tarîkı diye isimlenmesinin sebebi şudur:

Şeyh Nasıruddin Tablavî'nin (vef: hicri 966) damadı ve en özel talebesi olan Şeyh Ahmed el- Mesyerî el- Mısıfî, Tavil Mehmed Paşa'nın emriyle 9. asır ortalarında Mısır'dan hilafet merkezi İstanbul'a getirilip Eyüp Sultan Camiine imam tayin edilmiş, bu zat 1006 hicri tarihine kadar mezkûr camide Teysîr Tarîkini,⁴⁴Dürre, Tayyibe ve Takrib tarîklerini okutmuştur. 1006 hicri tarihinde vefat eden bu zat mezkûr vezirin türbesinin dışına defnedilmiştir. Ondan sonra bu tarîk İstanbul ve Anadolu'da yayılmış ve İstanbul tarîkı diye meşhur olmuştur.²⁴

b. Mısır Tarîkı

Tarîklerin ikincisi ise önceleri İmam Şatıbî'ye nispetle Şatıbiyye tarîkî diye meşhur olmuştur.

Şatıbiyye tarîkinde usule gelince, tedriste "Şatıbiyye" ve "Dürre" isimli eserler asıl kabul edilir. "Teysîr" ve "Tahbir" isimli eserler ise bunlara ilave edilir. Bu tarîk ise, Mısır tarîkı diye yayılmıştır.

Mısır Tarîkî diye isimlenmesinin sebebi şudur:

İbn Cezerî'den Kur'ân-ı talim edenler Şatıbiyye tarîkî üzere öğrenir ve bu tarîkî etrafa yayarlardı. Bunların bazıları Haremeyni Şerifeyni, Yemeni, Afrikayı,

²¹ Emin Efendi, *age*, s. 4.

²² Hilmi, *Sıratı Müttekim Dergisi*, sayı 148, VI/275.

²³ Emin Efendi, *age*, s. 4.

²⁴ Emin Efendi, *age*, s. 5; Hilmi, *Sıratı Müttekim Dergisi*, sayı 148, VI/275.

Mısır ve Şam'ı vatan edindiler ve bu tarîkî yaydılar. Sonra Mısır kurrasından ve aynı zamanda Şeyh Nasıruddin Tablavî'nin ve Şeyh Ahmed el-Mesyerî'nin talebesi Şeyh Şehâzetu'l- Yemenî bu tarîkî Mısırda okutmuştur. Bu yıllarda bu tarîk Mısır tarîkî diye meşhur olmaya başlamıştır. Sonra İstanbul tarîkîni öğrenmiş bazı kariler hacca giderken Mısır'a uğrar ve bu tarîkî de İbn Cezeri'den rivayet isnadıyla alırlardı. Çünkü alışla gelmiş tertip üzere olmaksızın telakkisiz şekilde sırf mutlak rey ile kırâat kitaplarından meseleleri istinbat ederek kırâat ilmi talim etmek haramdır. Mutlaka kesintisiz rivayet zinciri ile kârielerin ağzından almak gereklidir. Bu sened Hz. Peygamber (a.s)'a kadar gitmelidir.

Sonra şeyh Ali el-Mansûrî, hicri 1088 yılında İstanbul'a gelmesi ve orada Mısır tarîkîni okutmasıyla bu tarîk Osmanlı topraklarında yayılmaya başlamış ve Mısır tarîkî diye meşhur olmuştur. Şeyh Ali el- Mansûrî, hicri 1134 senesinde vefat etmiştir.²⁵

III. EDA BAKIMINDAN İSTANBUL TARİKİNİN ÖZELLİKLERİ

a) İbtida (başlangıç, yani sûre başından okumaya başlama) halinde, istiâze ve besmelede vasıl vecihlerinin takdîmi tercih edilmektedir. (İstiâze ve besmele ile kırâate başlangıçta eda esnasında şu usul takip edilir):

Vaslu'l-Küll: (İstiâze, besmele ve sûreyi bitiştirerek okumaktır).

Kat'ul- Küll: (İstiâze okuyup durmak, besmele okuyup durmak, sonra sûreye geçmektir).

Vaslu'l-Evvel mea Kat'ıs-Sâni: (İstiâze ve besmeleyi bitiştirerek okuyup durmak ve sonra sûreye geçmektir).

Kat'ul-Evvel mea Vasli's-Sâni: (İstiâze okuyup durmak, sonra besmeleyi sûreye bitiştırmektir). Bu dört vechin şema olarak şeklini şöyle gösterebiliriz:

1- اعوذ (وصل) بسمه (وصل) الحمد ...

2- اعوذ (قطع) بسمه (قطع) الحمد ...

3- اعوذ (وصل) بسمه (قطع) الحمد ...

4- اعوذ (قطع) بسمه (وصل) الحمد ...

b) İki sûre arasında besmele okuyanlar için yine vasıl vecihleri tercih edilir. Bunlar için 3 vecih vardır: Bunun açılımı şöyledir:

Vaslu't-Tarafeyn mea'l Besmele: (Önceki sûre sonunu besmeleye onu da gelen sûreye bitiştırmektir).

Kat'ut-Tarafeyn mea'l Besmele: (Önceki sûre sonunda durmak, besmele okuyup durmak ve sonra gelen sûreye başlamaktır).

²⁵ Emin Efendi, *age*, s. 5-6; Hilmi, *Sıratı Mütakim Dergisi*, sayı 148, VI/275.

Kat'ut-Tarafî'l-Evvel, ve Vaslu't-Tarafî's-Sâni mea'l-Besmele: (Önceki sûre sonunda durmak, besmeleyi gelen sûreye bitiştırmektir).²⁶ Bunları ise şöyle şemalandırabiliriz:

1- ولا الضالين (وصل) بسملة (وصل) الم

2- ولا الضالين (قطع) بسملة (قطع) الم

3- ولا الضالين (قطع) بسملة (وصل) الم

c) Eda'da iki sûre arasında vasıl (yani birinci sûreyi ikinciye bitiştiren) ve sekt (iki sûre arasında sekte) yapanlara göre besmeleyi terk etmekle beraber vasıl sekte tercih etmektir. Bunun açılımı şöyledir:

Bila Besmele Vasıl: Besmele okumaksızın önceki sureyi sonrakine bitiştırmektir. Böyle okuyanlar; Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Şeyh Yakup'tur.²⁷

1- ولا الضالين (وصل) الم

Bila Besmele Sekit: Besmele okumaksızın önceki sure sonunda sekte yapmak, sonra diğer sûreye geçmektir. Böyle okuyanlar, Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Şeyh Yakup'tur.²⁸

2- ولا الضالين (سكت) الم

d) Sıla ile (yani هم، کم gibi cemi mimlerini uzatarak همو،كمو şeklinde okumayı, iskan (sakin şeklinde) okumaya takdim etmektir. Kâlûn'a göre bu şekil, ihtilafsız olarak meddi munfasılın kasır ile okunuşuna tahsis edilmektedir. Kâlûn bunu sadece cemi mim'i geldiğinde önce sıla sonra iskan ile okur. Mesela: "لهم" kelimesinde böyle yapar.

e) Nakledenlerin rivayetine göre, meddi munfasılın med edilerek okunmasının Kâlûn'a tahsis (özel) edilmesiyle beraber, iskan ile okuma halinin tehir edilip (sonraya) bırakılmasıdır. Kâlûn bunu ayetin bir parçasının öncesinde meddi munfasıl, sonrasında cemi mim'i bir araya geldiğinde yapar. Mesela: (وعلى) ibaresinde önce kasır ile sıla, (yani meddi munfasılı bir elif ve zamiri de همو şeklinde sıla ile okuyup), ardından med ile iskan (yani meddi munfasılı iki elif ve zamiri de هم şeklinde sakın) yaparak okur. Cemi mim'i önce ve meddi munfasıl sonra geldiğinde ise yine mim'in sılası ile kasr, ardından iskan ile med ederek okumaktadır. Mesela: (وانذا خلوا الى شياطينهم قالوا انا معكم) ayetinde mim'in sılası ile kasr eder, ardından mim'in iskanı ile meddi munfasılı med ederek okur.

f) Meddi bedel ve lîn'de tûl vechinin, Verşe göre takdim edilmesi (öne alınması) dir. Yani Verş meddi bedelde, önce tûl vechini ardından tevassut ve kasr vecihlerini okur. Mesela: (أمن) kelimesini İstanbul târîkine göre böyle okur. Meddi.

²⁶ Pâluvî, age, s. 6-7.

²⁷ Pâluvî, age, s. 6-7.

²⁸ Pâluvî, age, s. 7.

Lîn'de de böyle yapar. Mesela: (سواة) kelimesinde önce tûl vechini ardından diğerlerini okur.

g) Hemze-i münekkerede²⁹ vakıf ve vasıl halinde (İmam Hamza'nın râvîsi Halef) sekte vechini öne alır. Mesela: (من آمن) ibaresinde önce sekite ile ardından tahkîk ile okur.

h) İmam Hamza'ya göre vasıl değil de mutlak olarak vakıf halinde nakil vechinin tahkîk ve sekite vecihlerinden sonraya bırakılmasıdır. Mesela: (عذاب اليم) ibaresinde vakıf halinde, önce sekite sonra tahkîk ve en sonunda ise nakil yapılarak okunur.

Aynı durum İmam Hamza'nın ikinci râvîsi Hallâd'a göre İstanbul târikinde önce tahkîk-sonra ise nakil yapılarak okunur.³⁰

Lâm-ı tarifli bir kelimedede ise İmam Hamza'ya göre önce sekite sonra nakil yapılarak okunur. Mesela: (فى الارض) kelimesinde vakıf halinde böyle uygulanır.³¹

ı) Medler konusundaki Merâtibi erbe'ayı (dört mertebeyi) bilinen belli mertebelere göre yapmak ve diğer alışla gelmiş usulleri uygulamaktır.³²

VI. EDA BAKIMINDAN MISIR TARİKİNİN ÖZELLİKLERİ

a) Kat'ı ve sekite vecihlerini vasıl vechine takdim etmektir.

İbtida (başlangıç, yani sûre başından okumaya başlama) halinde, istiâze ve besmelede kat'ı vecihlerinin vasıl vecihlerine takdimi tercih edilmektedir. Bunun açılımı şöyledir:

Kat'ul- Küll: (İstiâze okuyup durmak, besmele okuyup durmak, sonra sûreye geçmektir). Sonra,

Kat'ul-Evvel mea Vaslu's-Sânî: (Besmeleyi sûreye bitiştırmektir). Sonra,

Vaslu'l-Evvel mea Kat'ıs-Sânî: (İstiâze ve besmeleyi bitiştıreterek okuyup durmak ve sonra sûreye geçmektir). Sonra da,

Vaslu'l-Küll: (İstiâze, besmele ve sûreyi bitiştıreterek okumaktır).

1- اعوذ (قطع) بسمله (قطع) الحمد ...

2- اعوذ (قطع) بسمله (وصل) الحمد ...

3- اعوذ (وصل) بسمله (قطع) الحمد ...

4- اعوذ (وصل) بسمله (وصل) الحمد ...

²⁹ Hemze-i Münekker, kelimenin başında harekeli olarak bulunan kat'ı hemzesidir. Öyle ki bu hemzenin öncesindeki kelimenin sonunda med harfi olmayan bir sakin harf bulunur. Bu sakin harfin, ister cemî (çoğul) mimi isterse onun dışında bir harf olması fark etmez. Mesela: (من آمن، من) gibi. (Emin Efendi, *age*, s. 26.)

³⁰ Akdemir, Mustafa Atilla, "Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserin Metodolojik Tanımı ve Tahlîli, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999, s. 34.

³¹ Pâluvi, *age*, s. 14.

³² Emin Efendi, *age*, s. 4.

İki sûre arasında ise şu usul takip edilir:

Kat'ul- Küll: (İstiâze okuyup durmak, besmele okuyup durmak, sonra sûreye geçmektir). Sonra,

Vaslu's-Sânî: (Besmeleyi sûreye bitiştırmektir). Sonra da,

Vaslu'l-Küll: (İstiâze, besmele ve sûreyi bitiştirerek okumaktır).

Bilâ Besmele Sekit: (Besmele okumayıp iki sûre arasında sekte yapmak. Böyle okuyanlara göre).

Bilâ Besmele Vasl: (Besmele okumayıp önceki sûreyi sonrakine vasletmek. Böyle okuyanlara göre).

1- ولا الضالين (قطع) بسملة (قطع) الم

2- ولا الضالين (قطع) بسملة (وصل) الم

3- ولا الضالين (وصل) بسملة (وصل) الم

4- ولا الضالين (سكت) الم

5- ولا الضالين (وصل) الم

a) Kâlûn'a göre hem kasr hem de med halinde iskân vechini sıla vechine takdim etmektir. Bu durum önceki (İstanbul) tarîkin aksine fer' ve asıl hakkında böyle uygulanır. Bunun açılımı şöyledir. Kâlûn cemi mimi geldiğinde bu tarîk'e göre önce iskân ile sonra da sıla ile okur. Mesela (لهم) vb. kelimelerde böyle yapar.

Meddi munfasıl ve cemi mimi bir araya geldiğinde, yine kasr ile iskân ve sıla yapar. Ardından da med ile iskân ve sıla yapar. Mesela:

يا ايها الناس اعبدوا ربكم الذى خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون

Bu ayette önce kasr ile iskan, ardından kasr ile sıla, sonra da med ile iskân ve med ile sıla yapar.

Cemi mimi ve meddi munfasıl bir araya geldiğinde, mim'in iskânı ile kasr ve med yapar. Ardından da mim'in sılası ile kasr ve med yapar. Mesela,

يجعلون اصابعهم فى اذانهم

Bu ayette önce iskân ile kasr ve med, ardından da sıla kasr ve med yapar.

b) Verş'e göre meddi lin ve meddi bedellerde tûl vechini tavassut vechinden sonraya bırakmaktır.

يوم لا تملك نفس لنفس شيئا

Verş bunun gibi yerlerde önce tavassut sonra tûl ile okur. Önceki (İstanbul) tarîkinin aksine meddi bedelde kasr vechini tavassut vechinden önce yapmaktır. Mesela,

آمنوا

gibi meddi bedellerde sırasına göre kasr, tavassut ve tûl ile okur.

c) İmam Hamza'nın 1. râvîsi Halef'e göre hemze-i münekkeredeki tahkik vechini vasıl halinde sekite vechine takdim etmektedir. Mesela,

من آمن

gibi yerlerde Halef önce tahkik sonra sekite ile okur.

d) Aynı durumda İmam Hamza'ya göre vakıf halinde nakil vechini mutlak olarak (tahkik ve sekite) vechinden önce yapmaktır. Mesela, عذاب اليم örneğinde İmam Hamza vakıf halinde önce nakil, sonra tahkik ve sekite ile okur. Aynı durumu İmam Hamza'nın 2. râvîsi Hallâd'a göre ise önce nakil sonra tahkik ile okumaktır.

Lâm-ı tarifli bir kelimedede ise İmam Hamza'ya göre önce nakil sonra sekite yapılarak okunur. Mesela: (فى الارض) kelimesinde vakıf halinde böyle uygulanır.³³

Farklılıkların Tabloda Yer Alışı³⁴

İhtilaf Konusu	İstanbul Tarîki	Mısır Tarîki
İstiâze ve Besmelede	Vasıl vecihlerinin takdimi	Katı' vecihlerinin takdimi
Sûre aralarında besmele ile	Vasıl vecihlerinin takdimi	Katı' vecihlerinin takdimi
Sûre aralarında besmele okumayanlara göre	Vasıl- Sekt	Sekt- Vasıl
Kâlûn'un cemi mimini okuyuşunda (لهم) gibi	Sıla- İskan	İskan- Sıla
(Kâlûn'a göre) Meddi munfasıl ve cemi mimi bir araya geldiğinde, (وعلى ابصارهم عشوة) gibi	Kasr ile Sıla Med ile iskan	Kasr ile iskan ve sıla Med ile iskan ve sıla
(Kâlûn'a göre) Cemi mimi ve meddi munfasıl bir araya geldiğinde öncekinin aksi uygulanır. (يجعلون اصابعهم فى أذانهم) gibi	Mim'in sılası ile kasr Mim'in iskanı ile med	Mim'in iskanı ile kasr ve med, Mim'in sılası ile kasr ve med
Vers'ın meddi lîn'inde (سواء) gibi	Tûl- tevassut	Tevassut - tûl
Vers'ın meddi bedelinde (أمن) gibi	Tûl- tevassut- kasr	Kasr- tevassut-tûl
Hemze-i münekkerelerde (من آمن) Râvî Halefe göre	Sekt- tahkik	Tahkik- sekt

³³ Pâluvi, *age*, s. 14 kenar kısmında.

³⁴ Akdemir, *age*, s. 34.

Aynı durum İmam Hamza'ya göre vakif halinde (عذاب اليم) gibi	Sekt- tahkîk- nakl	Nakl- tahkîk- sekt
Aynı durum (İmam Hamza'nın 2. râvîsi Hallâd'a göre)	Tahkîk- nakl	Nakl- Tahkîk
İmam Hamza'ya göre lam'ı tarifli bir kelimedede vakif halinde (فى الارض) gibi	Sekt- nakl	Nakl- sekt

e) Medlerde bir veche göre mertebeteyn (iki mertebe) ve diğer bir veche göre de merâtibi erbe'a (dört mertebe) ve diğer zikrolunan hususlar uygulanır. Sözü edilen her iki tarik de eda ehline göre makbul görülmüş ve uygulanmıştır.³⁵

İstanbul tarîkinin usulünde son madde de belirtildiği üzere med mertebeleri Mısır tarîkinin usulünde de gözetilen bir durumdur. Kırâat tedarisinde meddi muttasıl ve munfasılın meddinde meşhur iki mertebenin benimsendiği görülmektedir. Şimdi bu hususlara temas etmek istiyoruz.

V. TARİKLERDE UYGULANAN MED MERTEBELERİ

İstanbul ve Mısır tarîkinde med miktarları konusunda meşhur iki mertebe uygulanmıştır. Bunlar **Merâtibi Erbea** (dört mertebe) ve **Mertebeteyn** (iki mertebe) usulleridir.³⁶ Şimdi bu iki kısmı ele alalım.

a) Merâtibi Erbea.

Merâtibi Erbea ifadesiyle imamların med miktarları konusundaki ihtilafları ifade edilmektedir. Bu hususta ölçüt olarak dikkate alınan med ise meddi muttasıldır. Yani mertebeler meddi muttasılın uzatılma miktarlarına göre belirlenir. Uygulama ise zaten meddi muttasıl ile meddi munfasıl üzerinde gerçekleşmekte ve meddi muttasıl mertebeleri ölçüt alınmaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, meddi muttasılın kasr (1 elif olarak kısa okunduğu) miktarı söz konusu değildir. İbn Cezerî "meddi muttasılın kasr (1 elif miktarı) okunuşunu araştırdım. Ancak ne sahîh ne de şaz kırâatlarde böyle okunduğuna rastlamadım" demektedir.³⁷ Dolayısıyla **merâtibi erbea'nın meddi muttasılda,**

1. mertebesini oluşturanlar, meddi muttasılı iki elif uzatanlardır. Bunlar; Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Cafer, ve Şeyh Yakub'tur. Ebced harfleri itibariyle rumuzları şöyledir. (ب د ح ج ع)

2. mertebesini ise 3 elif miktarı uzatanlar oluşturur. Bunlar; İbn Amir, Kisâi ve Halefu'l Aşir'dir. (ك ر خل)

³⁵ Emin Efendi, *age*, s. 4.

³⁶ Yusuf Efendizâde, Abdullah b. Muhammed, *Risâletü'l-Meddât*, İstanbul ts, s. 177. (Bu eser Pâluvî'nin *Zübdetu'l-hfân* isimli eseriyle birlikte basılmıştır).

³⁷ İbn Cezerî, *age*, 1/315-316.

3. **mertebesini** oluşturan ise 4 elif miktarı uzatan Asım'dır. (ن)

4. **mertebesini** ise meddi muttasıl 5 elif miktarı uzatan Verş ve Hamza oluşturur. (ج ف)³⁸ İşte bu mertebelere merâtibi erbea denir ki bu usul İmam Dâni tarafından benimsenmiştir.³⁹

Merâtibi Erbea usulü meddi munfasılda ise şöyle tertip edilmiştir:

1. **mertebe** meddi munfasılı 1 elif uzatanlardır. Bunlar; Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Cafer, ve Şeyh Yakub'tur. (ب د ح ج ع)

2. **mertebe** meddi munfasılı 2 elif uzatanlardır. Bunlar, Kâlûn ve Dûrî'dir. (ب ط)

3. **mertebe** meddi munfasılı 3 elif uzatanlardır. Bunlar; İbn Amir, Kisâi ve Halefu'l Aşir'dir. (ك ر خل)

4. **mertebe** meddi munfasılı 4 elif uzatandır. Bu ise Asım'dır. (ن)

5. **mertebe** meddi munfasılı 5 elif uzatanlardır. Bunlar ise, Verş ve Hamza'dır. (ج ف). Her ne kadar merâtibi erbeada meddi munfasıl 5 mertebeye ayrılrsa da, daha önce zikrettiğimiz üzere bu hususta meddi muttasıl esas alındığı için mertebeye 4 kabul edilmektedir.⁴⁰

b) Mertebeteyn

İki mertebeye demek, yine birim med olarak meddi muttasıl esas alındığından bu meddin iki mertebeye ile okunması demektir. Buna göre **meddi muttasıl**;

1. **mertebede** 3 elif miktarı uzatılarak okunmaktadır. Böyle okuyanlar; Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Amir, Asım, Kisâi, Ebû Cafer, Şeyh Yakub ve Halef'tir. (ب د ح ك ن ر ج ع خل)

2. **mertebede** ise meddi muttasıl 5 elif miktarı uzatılarak okunmaktadır. Böyle okuyanlar ise Verş ve Hamza'dır. (ج ف)

Meddi Munfasılda bu mertebeye bir de kasr (yani 1 elif miktarı uzatarak okuma) vechi ilave edilmektedir. Buna göre;

1. **mertebede meddi munfasıl** 1 elif miktarı uzatılarak okunmaktadır. Böyle okuyanlar; Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Cafer, ve Şeyh Yakub'tur. (ب د ح ج ع)

2. **mertebede meddi munfasıl** 3 elif uzatılarak okunmaktadır. Böyle okuyanlar, Kâlûn, Dûrî, İbn Amir, Asım, Kisâi ve Halef'tir. (ب ط ك ن ر خل)

³⁸ El-Bennâ, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l Erbeati Aşer*, (tahkik, Dr. Şaban Muhammed İsmail), Beyrut ts, 1/158-159.

³⁹ Yusuf Efendi Zâde, *age*, s. 178; Tetik, *age*, s. 137.

⁴⁰ Tetik, *age*, s. 137-138.

3. mertebede ise 5 elif miktarı uzatılarak okunmaktadır. Böyle okuyanlar; Verş ve Hamza'dır. (ج ف)

Bunların Bir Şema Halinde Gösterimi

MED ÇEŞİDİ	MERATİBİ ERBEA (İstanbul ve Mısır Tarîkinde)	MERTEBETEYN (İstanbul ve Mısır Tarîkinde)
Meddi Muttasil (جاء) gibi	2 (Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Cafer, Şeyh Yakub)- (ب د ح) (ج ع) 3 (İbn Amir, Kisâî, Halefu'l Aşir)- (ك ر خ ل) 4 (Asım)- (ن) 5 (Verş, Hamza)- (ج ف)	3 (Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Amir, Asım, Kisâî, Ebû Cafer, Şeyh Yakub, Halefu'l Aşir)- (ب د ح ك ن ر ج ع ي ع خ ل) 5 (Verş, Hamza)- (ج ف)
Meddi Munfasıl (يا أبها) gibi	1 (Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Cafer, Şeyh Yakub)- (ب د ح) (ج ع) 2 (Kâlûn, Dûrî)- (ب ط) 3 (İbn Amir, Kisâî, Halefu'l Aşir)- (ك ر خ ل) 4 (Asım)- (ن) 5 (Verş, Hamza)- (ج ف)	1 (Kâlûn, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Cafer, Şeyh Yakub)- (ب د ح ج ع ي ع) 3 (Kâlûn, Dûrî, İbn Amir, Asım, Kisâî, Halefu'l- Aşir)- (ب ط ك ن ر خ ل) 5 (Verş, Hamza)- (ج ف)

Her ne kadar meddi munfasıl da 3 meritebe görülse de, yukarıda sözü edildiği üzere bu konuda birim med olarak meddi muttasıl esas alındığı için mertebeler iki olarak kabul edilmektedir. Mertebeteyn usulünü İmam Şatıbî benimsemiş ve bu usul İbn Mücahid yoluyla ona gelmiştir.⁴¹

Gerek merâtibi erbea gerekse mertebeteyn usulü, hem İstanbul hem de Mısır tarîklerinde uygulamasını bulmuştur. Bu hususta memleketimizde adet haline gelmiş olan ise, Kur'ân-ın başından Meryem Sûresine kadar merâtibi erbea; Meryem Sûresinden Kur'ân-ın sonuna kadar ise mertebeteyn usulünün uygulamasıdır.⁴²

Medlerin kasr üzeri, tevassut ve tevassut üzeri ve tûl miktarlarında da ihtilaf edilmiştir. Kurra'nın medleri farklı miktarlarda uzatarak okuyuşu söz konusudur. Gerek merâtibi erbea ve gerekse mertebeteyn usulünde medler ve diğer hususlarda uyulan usul, ilgili konuların senedlerine dayanmaktadır. Mesela medlerin miktarları ve nispet edildikleri kaynakları itibariyle Abdullah b. Muhammed (ö.1167/1753) (Yusuf Efendizâde)'in kaleme aldığı "Risâletü'l-

⁴¹ Yusuf Efendizâde, *age*, s. 183.

⁴² Tetik, *age*, s. 139.

Meddât” isimli eseri önemi haizdir.⁴³ Kırâat usullerinin ortaya çıktığı anından itibaren var olan med miktarlarının uygulanışının, yaklaşık olarak hicri 1200, miladi 19. asrın başlarında oluşan ve İstanbul ve Mısır tariki usulünün azimet ve ruhsat itibariyle uygulamasını bulduğu mesleklerde farklı derecelerini görmek mümkündür. Mesleklere göre medlerin miktarları ve diğer meselelerin ele alınması hususu ise bir başka çalışmanın konusu olmayı gerektirmektedir.⁴⁴

SONUÇ

Dili Arapça olan Kur’ân, okunuşu kolaylaştırılsın diye Arap dilinin farklı lehçelerine göre indirilmiştir. Haliyle bu durum Kur’ân-ın bazı lafızlarının farklı okunuşuna sebep olmuştur. Her ne kadar vahiy sürecinin sonlarına doğru Kur’ân-ın Kureyş lehçesine göre okunması istense de, farklı okuyuşlar bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmüştür. Hz. peygamber’in öğretim ve iznine dayanan farklı okuyuşlar daha sonraları belli kimselere (imam) nispet edilmiştir. Önceleri imamların tek tek okuyuş ve usullerine göre (infirad) tedris edilip hatmedilen Kur’ân, sonraları (5. asırdan sonra) zaman tasarrufu amacıyla bir arada birleştirilerek (indirac/ cem usûlü ile) okunmaya başlanmıştır. Bu durum, imamların usulü, tedris ve hatim indirmede bir sıralama ve bir sistemi gerektirmiştir. Böylece Kur’ân’a özgü kırâat farklılıklarının bir arada okunmasını sistemleştiren tarik ve meslekler doğmuştur. Bu anlamda nihâf olarak İstanbul ve Mısır tarikleri bizim coğrafyamızda meşhur olmuş ve bu iki tarîke göre kırâat tedrisi halen yapılmaktadır.

⁴³ Bu eser, *Pâluvi’nin Zübdetü’l-İrfân* isimli eseriyle birlikte basılmıştır. Bak: s. 177 vd. Ayrıca med miktarlarının ihtilafı konusunda bak: Abdulfettâh el- Kâdî, *el- Budûru’z-Zâhirah fi’l- Kırâati’l- Aşri’l- Mütevatirah*, Mekke 2002, s. 20-23.

⁴⁴ Bu konuda bak: Akdemir, *age*, s. 28 vd.

KAYNAKÇA

- Abdulmecid Okçu, *Kur'ân ve Kırâat*, (İbn Cezerî'nin *en- Neşr fi'l- Kırâati'l-Aşr* isimli eserinin 1. cildinin 1- 57. sahifeye kadar tercümesi), Erzurum 2001.
- Akdemir, Mustafa Atilla, "*Zübdetu'l-İrfân*" *Adlı Eserin Metodolojik Tanımı ve Tahli*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.
- Alemdar, Yusuf, *Kırâatların Ortaya Çıkış Meselesine Yeni Bir Bakış*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt VIII/2, Aralık 2004.
- Âlu İsmail, Nebîl b. Muhammed İbrahim, *İlmu'l-Kırâat*, Riyad 2000.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre Ebî Abdillâh, *Sahîhu'l- Buhârî*.
- Ca'berî, İbrahim b. Ömer, *Kenzu'l-Meânî fî Şerhi Hurzi'l- Emânî ve Veci't- Tehânî*, (tah: Ahmed el-Yezîdî, S. Arabistan 1998.
- el-Bennâ, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l Erbeati Aşer*, (tahkîk, Dr. Şaban Muhammed İsmail), Beyrut ts.
- el-Endülüsî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Şureyh el- Endülüsî, *el- Kâfi fî Kırâati's- Seb'*, (tah, Ahmed Mahmud Abdussemi' eş- Şafî), Beyrut ts.
- el- Hafeyân, Ahmed Mahmud Abdussemi', *Eşheru'l- Mustalehât*, Beyrut 2001.
- el- Kâdî, Abdulfettâh, *Târîhu'l- Kurrâi'l- Aşereh*, (Talik eden, Seyyid Mansûr Ahmed), Mısır 2002.
- el- Kâdî, Abdulfettâh *el- Budûru'z-Zâhirah fî'l- Kırâati'l-Aşri'l- Mütevatirah*, Mekke 2002, s. 20-23.
- el- Muhtar, Muhammed, *Târîhu'l-Kırâat fî'l-Meşrig ve'l- Meğrib*, 2001.
- Emin Efendi, Muhammed, *Umdetu'l-Hullân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul 1287 Hicri.
- Hilmi, Ahmed, *Sıratı Müttekîm Dergisi*, sayı 148, VI. Cilt.
- İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed- Dimeşkî, *en- Neşr fi'l- Kırâati'l-Aşr*, (tas: Ali Muhammed ed-Dabba'), Kahire ts.
- İbn Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, (tah: Muhammed Temim ez-Za'bî), Medine 1414.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Beyrut ts.
- Muhaysin, Muhammed Salim, *el-Muğni fî Tercihî'l-Kırâ'âti'l- Aşri'l-Mütevâtireh*, Beyrut 1993.
- Müslim, Müslim b. Haccâc el- Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*,
- Nasr, Atiyye Kâbil, *Ğâyetu'l- Murîd fî İlmi't-Tecvid*, Kahire 2000, s. 28.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Bahr b. Dînâr; *Sünenu'n-Nesâî*.
- Pâluvî, Hamid b. Abdulfettâh, *Zübdetu'lİrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, İstanbul ts.

Şehavî, Alemuddîn Ali b. Muhammed, *Cemâlu'l- Kura ve Kemâlu'l- Ekırrâ*, (tah: Mervan el- Atiyye, Muhsin Ferabe), Beyrut 1997.

Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, İstanbul 1997.

Tetik, Necati, *Kırâat İlminin Talimi*, İstanbul 1990.

Yusuf Efendizâde, Abdullah b. Muhammed, *Risâletu'l-Meddât*, İstanbul ts. (Bu eser Pâluvî'nin Zübdetu'lİrfân isimli *eseriyle* birlikte basılmıştır).